

teksten gezegd en gelezen tijdens onze voorstelling van 'de republiek' in de balie op maandag 7 oktober 2024.

inleiding

in de salon van de balie om even na half negen valt, nadat iedereen er is, nadat j. m. vragend aankijkt, alsof hij niet weet, wie er gaat beginnen, of dat m. misschien iets uitstraalt van 'is het de bedoeling dat ik begin', de eerste 'officiële' zin van de avond: 'ja, het is zover', of misschien is de zin: 'het is zover', dat klinkt resoluter, trouwens terugdenkend, dat we rond zes uur en petit comité, zelfgemaakte mayonaise, sla met ei, kaas, worst en dan minestrone soep hebben gegeten, op de singel, daarna de drie krukjes, de hoge stoel, de wijn, de chinese tafel en de spots hebben ingeladen, en met de volvo kriskras door de stad gereden, omdat er van alles onvoorzien lijkt te zijn opgebroken om dan in de salon van de balie aan te komen, uit te

laden en daarna weer door een heel terug te rijden om een parkeerplek te zoeken, en dan nadat we begonnen zijn de zin: 'het is zover' en enige omtrekkende bewegingen het gesprek tussen j. en m. speelt met de vraag of je weet wat je doet, als je speelt, een vraag die tot het lijkt wel onmogelijke antwoorden leidt en er een lange stilte valt, omdat de vragen en de antwoorden stokken, en daardoor het gesprek zelf dreigt op te houden, j. vindt dat het van pas komt nu misschien ongebruikelijk lange pauze te maken, een pauze die duurt, zodat er misschien vanzelf weer iets komt en, en dan: of we niet te lang aan het woord zijn. 'heb jij wat?' vraagt j., 'een gedicht' zegt m., 'begin jij maar ik zoek nog.' j. begint lezen uit 'de emigrés van w.g. sebald, over voorbijgaan, vergankelijkheid, en als ophoudt, zegt m. 'ik heb een ander gedicht genomen, anders wordt het te komisch', hij leest uit werk van k. michel. dan is er een kleine pauze. we drinken water en wijn.

matthias de koning

k. michel

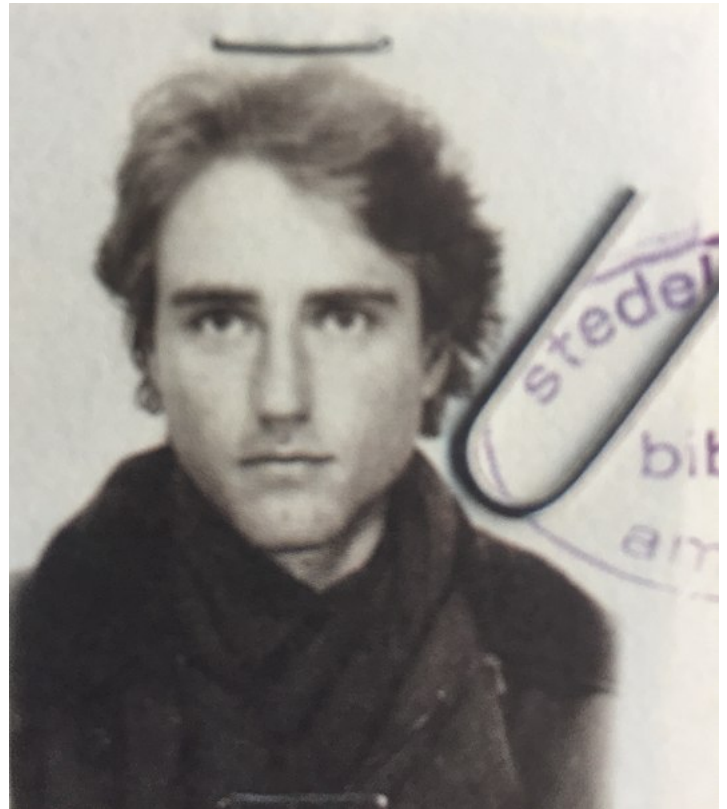
uit: 'waterstudies' 1999

glas is een trage vloeistof

water is een meervoud en licht idem
alles wat ik van de hemel weet
heb ik onder mijn voeten op straat
gezien in de regenplassen
een blik werpen is te weinig
goed kijken is een beweging voorover maken
op een beeldscherm in de etalage
zie ik een witgeklede man die staat te zwaaien

op het bovendek van een cruiseschip
na iedere slag volgt hij de golfbal
met zijn hand boven zijn ogen
de lucht is vol ingekleurde kleuren
eenmaal uitgerold in de woestijn
wordt ieder tapijt een tuin
recentelijk hebben amerikaanse onderzoekers
ontdekt hoe een waterdruppel valt
te zwaar geworden, glijdt hij van de kraantuit
hangend aan een draadje van water
dat steeds dunner wordt en dan knapt
de beste analyses van het expressievraagstuk
zijn zingend onder de douche ontstaan
maar de waterdraad wordt niet
in een vloeiende beweging steeds
dunner, nee hij blijkt zich in etappes
telescopisch uit te schuiven
als een nek die schoksgewijs weerstand
biedt tegen het lostrekken van de romp
ik kan de uitgang in mijn droom
niet vinden omdat ik voortdurend
opbots tegen een schaduw, de mijne
achter de gordijnen iedere morgen weer
het werk van de eenden en de meerkoeten
tuinlieden die rondom mijn woonboot
het licht aanharken en losschoffelen
laatst zag ik iemand in tranen
uitbarsten en voor het eerst viel mij op
misschien omdat het een vreemde was
dat aan het huilen een stadium
voorafgaat waarin de schouders
schokken en een optocht van grimassen
zich door de menigte van het gezicht dringt
om vrij baan te maken voor de ontlading
de kunst is om zo snel te vallen

dat je voorbij jezelf vliegt
en nog net op tijd bent
om jezelf op te vangen

michel

wim van der grijn
cees buddingh
uit: 'de nieuwe stijl' 1965

wie maakt mij wat

dit is (voor vandaag) de methode:
achter de schrijfmachine gaan zitten,
de kap opslaan, het papier insteken
en dan de vingers maar over de toetsen laten dan-
sen
als een indiaans opperhoofd over de lijken van
zijn verslagen vijanden
(zo althans leert ons het duo ginsberg-corso,

en waarom zou men als vermoeid maar nog tamelijk helder europeaan
niet iets opsteken van een paar lustige yankees?
zij namen het procedee tenslotte weer over
als een volledig gemeubileerde woning,
waarin zij enkel het laatste model ijskast plaatsten
van die brave franse surrealisten
over wie cyril connolly in ideas and places
zulke ontroerende bladzijden schreef)

zit ik dan dus:

moeders grote jongen
al een tikje grijzend aan de slapen
maar leerde ik in mijn adolescentie niet reeds:
ja so ein mann van vierzig jahr
mit schon ein bisschen greises haar
der hat erst sexappeal für frauen?
dat zou een troost kunnen zijn, maar
ik heb geen troost nodig
(heden, 5 april, althans niet)
ik, cornelis buddingh', geboren 7 augustus 1918.
gelukkig getrouwd en vader van twee
gezonde en welgeschapen zonen
vermaak mij bijzonder in deze ergerlijke wereld
anno 1962
goed goed, ik geef toe: het is wel eens anders geweest,
maar ik werd jonger en wijzer met de jaren
en hoop te eindigen gerimpeld als grandma mo-
ses
maar met het hart van laat ons zeggen een airdale
puppy
het is overigens moeilijk - ik geef het weer toe
zijn blijmoedigheid te bewaren
(niet als een victoriaans meisje haar kuisheid,

maar als een naar malligheid neigende filmster
haar jeugd)

in deze wereld, waar iedereen iedereen
tracht de pas en de strot af te snijden
en soms zink ik weer weg
in het moeras van de substituutmoederschoot
(het vlees is gewillig genoeg, maar de geest

soms zwak als de praatjes van gerrit kouwenaar)
zo bijvoorbeeld: even rommelen tussen
mijn paperassen, een versje dat ik
drie maanden geleden maakte en hier
als bewijs à charge wil overschrijven
in mijn netste en juist nog onleesbare handschrift:

ergens diep in mij
is geen ijs meer, geen vuur, geen fondant,
alleen een enorme vlakke
kaal, zonder één geluid, van hier
tot alpha centauri en terug

daar lig ik in een onopgemaakt bed
en staar met mijn lege ogen
naar het lege zwarte niets
soms lach ik en eet een handjevol pinda's
wie maakt mij wat?

droef droef droef droef dreef
toch, dames en heren van de jury,
zegt mijn monter gepoetste verdediger
(want een mens met zoveel dominees onder zijn
voorgeslacht

als ik, staat dagelijks terecht voor zichzelf)
toch, dames en heren van de jury

maar ik leg hem het zwijgen op
door de president van het hof te verzoeken
salt 'peanuts' (gillespie en parker) te draaien
toegestaan? toegestaan - dank u - zeer - (muziek)
ja, ik wens al mijn rechten te handhaven op mijn
tegenstrijdigheden, zo moeizaam verworven:
ik wil de harmonie van de havik
niet die van de witte leghorn
en ook niet meer jen door zen of aan
de ascendanten van venus spartelen
(eet gerust kreeft, maagd, maar drink geen water,
man)
wat ik wil is een wonder
en daarom zal ik het blijven eisen,
niet slechts het wonder der poëzie: een aap die
kan praten,
maar een wonder groot als een sinaasappelpit:
een mens te zijn die zich thuisvoelt in het leven
als een leugen in de mond van een politicus
daarom houd ik mijzelf steeds voor aan mijzelf
als een lichtend en tegelijk afschrikwekkend voor-
beeld
ik, kleine zjdanof van mijn politie-anarchie
voetbal ik 's avonds op zolder met mijn zoons
(techniek is iets dat men bijhouden moet)
verwaarloos mijn gebit, maak geen onderscheid
tussen gebuild en ongebuild brood,
mijd optochten en betogingen, laat mij kiezen
tot voorzitter van de oudercommissie
van kleuterschool de karekiet,
schaak - als ik zin heb - mijn partijtje,
eet als ik zin heb, naai als ik zin heb:
geen beatnik voor hele of halve dagen,
maar een eerzaam huisvader die lak heeft
aan alle vormen van eerzaamheid,

die in drieënveertig jaar heeft geleerd
dat men maar op twee manieren kan leven:
a: alsof men nooit dood zal gaan
b: alsof men al is gestorven

buddingh

letterkunde

soms is, op de wc
in het gebouw waar ik werk,
het closetpapier op

soms ligt er een krant
soms ook niet

dan zoek ik mijn zakken na:
er zitten altijd wel een paar velletjes in,
waarop ik mijn laatste produkten heb neergekrab-
beld

of uitgetypt

en tevreden denk ik: geen dichter
die zo onbekommerd als ik
zijn kont afveegt met zijn eigen verzen

vincent van den berg

george perec

inleiding van

en fragmenten uit:

'53 dagen' 1981-1989

een lezing met commentaar ter plekke op een aantal gekozen fragmenten uit het boek '53 dagen' van georges perec. een boek dat ik een paar weken geleden van czeslaw kreeg, vlak nadat ik de kartuize van parma van stendhal weer had herlezen, dat kon toch haast geen toeval zijn. want perec, die altijd sleutels en puzzels in zijn werk verstopt, heeft in '53 dagen' allerlei verwijzingen naar juist deze roman van stendhal verwerkt. dus las ik, ziek in bed, de veelbelovende achterkant en de binnenflap van de nieuwe vertaling van edu borger en begon vervolgens eerst met het nawoord van manet van montfrans. in dit nawoord wordt de hele structuur van deze misdaadroman van perec uitgebreid verklapt. zo ook door mij in deze uiteenzetting in de republiek. het publiek alvast gewaarschuwd voor de vele spoiler alerts die zouden volgen, en ook meteen gerustgesteld dat dat niets aan het eventueel toekomstig leesplezier zal bederven, want deze roman van perec zit zo meerlagig hallucinant in elkaar met zoveel droste effecten en plots in plots en ook bestaat een groot deel van het boek uit een poging tot ontraadseling

en verheldering van de roman zelf, dat elke verheldering of verklaring of uitleg vooraf alleen maar een extra droste effect aan de verwarring zal toevoegen en juist alleen maar meer diepgang zal veroorzaken op het dwaalspoor waar de lezer onvermijdelijk zal belanden in zijn of haar poging tot het vinden van de waarheid die in het boek besloten ligt.

al lezend in bed raakte ik steeds meer overtuigd die waarheid zelf gevonden te hebben en mijn verbazing was dan ook groot toen ik in geen van de recensies die van de roman verschenen zijn mijn eigen ontdekking zag bevestigd. integendeel. iedereen, ook de schrijver van het nawoord, neemt klakkeloos aan dat het hier om een misdaadroman gaat die perec geschreven heeft. perec schreef nooit twee keer in hetzelfde genre, en hier zou het dus gaan om een misdaadroman. onvoltooid weliswaar, want ondanks dat het perecs idee was de roman in 53 dagen te schrijven – 1 dag langer dan de tijd waarin stendhal zijn kartuize van parma had voltooid – lag het manuscript half uitgewerkt op perecs bureau toen hij 120 later na een ziekte overleed. het verhaal gaat dat de vrienden van perec zeven jaar na zijn dood uit alle losse aantekeningen en notities de laatste hoofdstukken van het boek hebben samengesteld. zal het werkelijk zo zijn? niemand die hieraan lijkt te twijfelen.

de plots in de plots in het boek gaan allemaal over een onvoltooid roman waarin de hoofdpersoon verdwenen is (vermoord/suicide?), en iemand die de opdracht krijgt om met behulp van dit onafgemaakt werk de waarheid over de verdwijning te achterhalen. steeds blijkt de hoofdpersoon niet dood, maar

zelf de schrijver van het halve verhaal te zijn waarmee hij – daar komen wij als lezers van dit halve verhaal achter – zijn verdwijning camoufleert en de moord in de schoenen weet te schuiven van de gene die met het bestuderen van zijn werk op zoek is naar opheldering. de speurneus vindt de oplossing, maar heeft daardoor, juist door zijn speurgedrag alle verdenking op zichzelf gericht en trapt met open ogen in de onvermijdelijke val die de vermiste schrijver voor hem heeft gezet en dat wordt hem noodlottig.

hiertussendoor de lezing van verschillende fragmenten om de uitkomst en de bewijslast van dit betoog mee te ondersteunen...

want:

waarom heeft perec, de schrijver die het voor elkaar heeft gekregen om een hele roman te schrijven zonder gebruik van de letter e, en later weer een met enkel de e als klinker, waarom heeft deze virtuoze held zich in dit geval niet aan zijn eigen opdracht gehouden door de roman binnen 53 dagen te voltooien?? waarom was hij er tot zijn dood al 120 dagen mee bezig, en was het toen zelfs nóg niet af??

en:

waar is het bewijs dat dit onaffe werk na perecs dood op zijn buro gevonden is?? wie zijn hiervan de getuigen. en is dit vastgelegd in een proces verbaal of met een foto??

conclusie:

perec heeft ons op het dwaalspoor gezet dat we hier van doen hebben met een misdaadroman. wat wij hierdoor niet zien is dat het van meet af aan gaat om een heel ander genre, namelijk: 'de onaffe roman die na de dood van de schrijver in onvoltooide staat gevonden wordt op zijn buro'. ergo:

het is perec zelf die de schrijver is van het complete boek zoals wij het in handen hebben, zowel de van uitgetypte eerste elf hoofdstukken als van alle volgende hoofdstukken samengesteld uit zogenaamd postuum gevonden aantekeningen en fragmenten. wij denken als lezer een onaf werk voor ogen te hebben en trappen in dezelfde val als alle naar de waarheid zoekende lezers in het boek zelf dat doen.

ergo:

het is aannemelijk dat er op perecs buro helemaal niks lag. en dat dit complete werk – dat perec evengoed tien jaar eerder zou hebben kunnen geschreven – ergens in een doos te wachten lag op het moment van zijn dood, met een opdracht erbij aan zijn vrienden: publiceer dit boek zeven jaar na mijn dood en doe alsof de eerste elf hoofdstukken voltooid waren en jullie de rest hebben samengesteld uit aantekeningen en fragmenten gevonden op mijn buro.

ergo:

met deze 'onaffe roman die na de dood van de schrijver in onvoltooide staat gevonden wordt op zijn buro', heeft perec dezelfde verdwijningstruc geënceneerd als de hoofdpersonen in het boek zelf...

ergo: perec leeft!

gedurende de laatste maanden van zijn leven werkte perec aan '53 dagen'. het moest een detectiveroman worden vol intertekstuele verwijzingen waarvan stendhal de spil vormde. de titel verwijst naar de 51 dagen waarin deze tegendraadse negentiende eeuwse auteur zijn de kartuize van parma schreef, een huzarenstukje dat peret: in 52 + 1 dagen wilde evenaren. bij zijn dood op 3 maart 1981 was het boek nog niet af. in 1989 bezorgden twee van zijn oulipo-vrienden de uitgave van dit onvoltooid gebleven werk, dat de lezer verleidt tot een zoektocht naar geheime sleutels en verborgen structuren. de onvoltooidheid van '53 dagen' maakt het puzzelen des te spannender.

nawoord terug naar timboektoe

op 12 december 1981 was georges perec te gast bij een radidprogramma op de zender france culture. tijdens deze uitzending werd hem de vraag voorgelegd welke vijftig dingen hij in ieder geval voor zijn dood gedaan zou willen hebben. in zijn antwoord beperkte perec zich tot 37 wensen, waaronder een tocht per kameel van marokko naar timboektoe. hij beschreef een ansichtkaart van een destijds onder rugzaktoeristen bekende wegwijzer bij zagora in zuid-marokko. boven een afbeelding van een toereger, vier kamelen met hun berijders en een pijl naar rechts, stond 'romancrou 52 jours'. perec voegde er tussen neus en lippen aan toe dat je, als je een secretaresse bij je had, tijdens die reis la chartreuse de parme zou kunnen dicteren; stendhal had die roman immers

in precies 52 dagen geschreven, tussen 4 november en 26 december 1838.

op zijn werktafel in zijn parijse appartement, 13 rue linné, lag het manuscript van '53 jours'. onafgemaakt. van de achtentwintig hoofdstukken die de roman moest gaan tellen, evenveel als stendhals la chartreuse, waren er elf uitgetypt. afgezien van deze elf goeddeels uitgewerkte hoofdstukken vonden perecs oulipo-vrienden jacques roubaud en harry mathews ook een flink aantal schriften en losse notities, die niet alleen betrekking hebben op de zeventien resterende hoofdstukken maar ook op de eerste elf. uit dit omvangrijke dossier stelden zij de zeventien resterende hoofdstukken samen. in 1989, zeven jaar na het overlijden van de schrijver, werd '53 jours' voor het eerst in het frans gepubliceerd! deze uitgave bevatte zowel de eerste elf en de door roubaud en mathews uit het dossier gedestilleerde overige zeventien hoofdstukken als de integrale tekst van het omvangrijke dossier. omdat de nederlandse vertaling bedoeld is als eerste kennismaking, is ervoor gekozen het voor de echte perec-vorsers bedoelde dossier hierin niet op te nemen.

'53 dagen' is een aaneenschakeling van intriges vol raadselachtige verdwijningen en moeilijk oplosbare misdaden. daaraan ontbrak het overigens ook al niet in de romans en verhalen die perec tot dan toe had geschreven. denk aan de spoorloze verdwijning van anton voyl, het eerste slachtoffer van een hele reeks moorden in la disparition ('t manco). of de gruwelijke chaumont-pordenmoorden in 'la vie mode d'emploi' (het leven een

gebruiksaanwijzing). of aan de gigantische schilderijenzwengel in 'un cabinet d'amateur' (een kunstkabinet). maar percec had zich ook voorgenomen nooit twee keer eenzelfde soort boek te schrijven. van '53 dagen' maakte hij een misdaadroman, een genre waarvan hij als lezer en verwoed puzzelaar een liefhebber was maar dat hij, behalve misschien enigszins in 'la disparition', nog niet eerder had uitprobeerd.

het herlezen van die paar aantekeningen was voor mij voldoende om te begrijpen dat ik op de verkeerde weg zat. ik ben, of ik wil of niet, op zoek naar een duidelijke transcriptie, een glasheldere toespeling. maar die zal ik niet vinden. het is niet zo simpel. niets van wat er in dit boek wordt verteld, ik bedoel op de voorgrond, op het niveau van de gebeurtenissen op zich, zou als voldoende compromitterend voor wie dan ook kunnen worden beschouwd om servals leven in gevaar te hebben gebracht. en toch is hij verdwenen, na duidelijk gezegd te hebben dat de waarheid in zijn boek schuilt. gaat het om een al oude geschiedenis die zich ergens anders dan in grianta heeft afgespeeld, maar waarvan een van de hoofdfiguren kortgeleden hierheen is gekomen? wat voor kans maak ik om zoiets op het spoor te komen? ik weet niet eens of iemand anders dat boek in handen heeft gehad, afgezien van de consul, die het heeft doorgebladerd zonder er iets in te vinden (in ieder geval heeft hij me daar niets over verteld).

de waarheid schuilt in die bladzijden. ze moet erin schuilen. maar waar? welke van de talloze mogelijke wegen zal me erheen leiden? ik heb een

beetje het benauwde gevoel dat ik midden in zo'n logisch probleem zit waarin je met één vraag de eeuwige waarheidsverteller en de totale leugenaar moet aanwijzen. maar in dit geval staan er niet twee mensen op het kruispunt, maar tien of vijftien, en ze hebben niets van die abstracte en feilloze entiteiten: de een zegt soms iets waarvan hij denkt dat het de waarheid is, maar het komt nog vrij vaak voor dat hij zich vergist; de ander zegt het tegenovergestelde van wat een derde zegt, die zo maar wat zegt; een vierde zegt iets wat je niet verstaat en wat herhaald wordt door een vijfde van wie je weet dat hij niet te vertrouwen is; een zesde, die zichzelf tot dissidente februarist heeft uitgeroepen, verklaart dat hij van god een waarheid heeft ontvangen die hij op de dag dat alle februarimaanden dertig dagen zullen tellen, zal doorgeven; de zevende blijft koppig zwijgen. is het echt belangrijk, die bladzijde (of bladzijden) die ontbreken?

percec
un r est un m qui p le l de la r

spiegelroman

allicht is '53 dagen' geen simpele whodunit. percec wilde een roman-miroir schrijven, een roman vol spiegeleffecten. net als eerdere teksten heeft '53 dagen' een duidelijke tweedeling, met een cesuur tussen hoofdstuk 13 en hoofdstuk 14. de titel van het eerste deel is 53 dagen, die van het tweede deel een licht gewijzigde, tot de beginletters afgekorte variant op stendhals beroemde uitspraak: 'un r(oman) est un m(iroir) qui se p(romène) le l de la r(oute)'. de precieze tekst, de epigraaf van hoofdstuk x... in le rouge et !: nair, luidde: 'un roman est un miroir que l'on promène le long d'un chemin'. (een roman is een spiegel waarmee men langs de weg wandelt). met het beeld van de spiegel pleitte stendhal voor realisme in de roman; zo baseerde hij le rouge et le noir op een fait divers. percec, bedenker van de term 'citationeel realisme', houdt zijn verwijzingen naar een werkelijkheid buiten de literatuur vaak indirect, via citaten van teksten van anderen of van zichzelf. _ ogb : r

wat weet je als je de roman helemaal uitgelezen hebt? niets, behalve dat serval om volstrekt onbekende redenen het manuscript van een detective-roman in handen heeft gekregen, waarvan een van de hoofdfiguren - degene van wie je denkt dat hij het slachtoffer is en die aan het eind de dader blijkt te zijn -- dezelfde naam draagt als hij. je stelt je meteen voor dat die unieke aanwijzing van morele waarde is: serval, van wie je denkt dat hij onschuldig is, is in werkelijkheid schuldig en degene of degenen die hem om het leven hebben

gebracht, hebben dat gedaan om redenen en met methoden waarover ergens in het boek verteld wordt. de waarheid schuilt ergens in het boek, ze is erin versleuteld op exact dezelfde manier als het onderzoek dat de verteller van '53 dagen' zonder dat hij het weet zal veroordelen, wordt gevoerd op grond van door de crypte geleverde gegevens.

maar wanneer je dit weet, weet je helemaal niets, het kan om een liefdesaffaire gaan die verband houdt met mevrouw serval of een maîtresse van serval, of om iets wat met servais zaken, zijn positie binnen de politiek of zijn verzetsverleden te maken heeft kortom niets.

tweëntwintigste hoofdstuk

ord. 5 3d 90 na het raadselachtige 'un r est un m qui se p le l de la r' ontcijferd te hebben trekt salinier de volgende conclusies uit: als er een bericht in dit boek verborgen zit, dan is het vast iets in de trant van: 'de dingen zijn niet wat ze lijken te zijn of te zijn geweest'; in de crypte onderzoekt de detective-verteller serval de dood van renard en ontdekt dat de moordenaar vichard is; maar genoemde rouard is helemaal niet dood: zijn zogenaamde dood is het instrument voor een perfecte misdaad, waarvan het slachtoffer vichard geweest zou zijn, als serval niet de 'echte waarheid' ontdekt zou hebben; in 53 dagen denkt de anonieme verteller dat de consul serval heeft vermoord en hem de schuld in de schoenen probeert te schuiven; terwijl het tegendeel het geval is: serval (geholpen door lise) heeft de consul vermoord, waarbij hij

het zo geregeld heeft dat de verteller-onderzoeker onontkoombaar de schuld krijgt. de 'werkelijkheid' is dus het tegendeel van wat je eerst dacht; het probleem is natuurlijk dat er een keuze tussen alle tegendelen gemaakt moet worden; het is heel goed mogelijk dat serval niet dood is; het is heel goed mogelijk dat hij dood is, maar dat de moordenaar niet x is, zoals men ons wil laten geloven, maar y; het is heel goed mogelijk dat serval zelfmoord heeft gepleegd en dat x of y de schuld van zijn dood in de schoenen geschoven wordt...

merel de groot
'de winkel' 2024

--

miranda prein
maureen teeuwen
virginia woolf
'schrijversdagboek'
vertaling: joop van helmond

1941

woensdag 1 januari

zondagavond, terwijl ik in een uiterst nauwgezet gedetailleerd boek over de grote brand zat te lezen, heeft londen in brand gestaan. acht van mijn city-kerken en de guildhall met de grond gelijk gemaakt. dat heeft nog in het vorige jaar plaatsgevonden. deze eerste dag van het nieuwe jaar staat er een snijdende wind, als een cirkelzaag. dit boek is gered uit het puin van 37: indertijd heb ik het meegebracht uit de winkel, met een handvol

elisabethanen voor mijn boek, dat inmiddels turning a page is gaan heten. een psycholoog zou kunnen vaststellen dat het bovenstaande is geschreven met iemand. en een hond, in de kamer. nu ik alleen ben voeg ik er nog aan toe: ik denk dat ik in dit boek wat minder breedspakig zal worden – maar wat doet het ertoe of ik te veel bladzijden schrijf. ik hoef geen rekening te houden met een drukker. lezerspubliek ontbreekt ook.

donderdag 9 januari

een leegte. vorst alom. verstilte vorst. brandend wit. brandend blauw. de olmen rood. ik was helemaal niet van plan om nog eens te beschrijven hoe de heuvels er met sneeuw uitzien; maar het kwam vanzelf. en nog kan ik het niet laten om naar asheham hill te kijken, rood, purper, duifblauwgrijs, met het kruis dat er zo melodramatisch tegen afsteekt. hoe is die zinsnede ook alweer die me steeds weer te binnen schiet– of ontglipt. neem al het schoons voor het laatst in ogen-schouw. gisteren is mevrouw x. ondersteboven begraven. een ongelukkig toeval. zo'n zware vrouw, zoals louie het uitdrukte, die zich spontaan in het graf te huilen gaat vandaag begraaft ze de tante wier man het visioen in seaford heeft gezien. hun huis werd gebombardeerd door de bom die we vorige week op een ochtend vroeg hebben gehoord. en l. houdt lezingen en doet de kamer. zijn dit de dingen die belangwekkend zijn? dat herroepen: dat zeggen stop, gij zijt zo schoon? maar op mijn leeftijd is het leven nu eenmaal schoon. ik bedoel, als er, naar ik aanneem, zo weinig meer op zal

volgen. en aan de andere kant van de heuvel ligt vast geen roze blauwe rode sneeuw. ik schrijf p.h. uit.

shakespeare ingebonden en gekaft door wolff
woensdag 15 januari

sparzaamheid wordt misschien nog wel eens het einde van dit boek. en tevens schaamte over mijn eigen breedsprakigheid, die me bevangt als ik zie dat het er inmiddels twintig zijn – boeken die in mijn kamer op een hoop liggen. voor wie schaam ik me? voor mezelf, als ik ze lees. joyce is dood: joyce, een dag of veertien jonger dan ik. ik weet nog dat juffrouw weaver, met wollen handschoenen aan, ons het typescript van ulysses kwam brengen, toen we in hogarth house aan de thee zaten. ik meen dat roger haar had gestuurd. of wij het er voor over hadden om het uit te geven? de schunnige bladzijden strookten niet met haar wezen: zij was als een oude vrijster zedig hoog dichtgeknoopt. en de bladzijden stonden bol van schunnigheid. ik heb het in de lade van het ingelegde buffet gestopt. op een dag kwam katherine mansfield bij ons, voor wie ik het te voorschijn heb gehaald. ze begon er in te lezen en er de draak

mee te steken, maar zei toen ineens, toch heeft het iets; een voorval dat een plaats verdient in de literatuurgeschiedenis. hij heeft bij ons rondgelopen, maar ik heb hem nooit gezien. verder weet ik nog dat tom in ottolines kamer in garsington zei – het was toen al uitgegeven – dat hij zich niet kon voorstellen dat iemand nog iets kon schrijven, na het wonder van het laatste hoofdstuk tot stand te hebben gebracht. hij was, bij mijn weten voor het eerst, verrukt en enthousiast. ik heb het blauwe boek met de slappe kaft toen aangeschaft en het hier in de zomer gelezen, ik meen met vlagen van verbijstering, van ontdekking, maar ook afgewisseld door lange passages van intense verveling. dit gaat terug naar voorhistorische tijden. en nu worden van alle kanten de meningen opgepoetst en zullen neem ik aan de boeken een plaats krijgen in de lage rij. maandag zijn we in londen geweest. ik ben naar london bridge gelopen. ik heb naar de rivier staan kijken; erg mistig; her en der rookpluimen. wellicht van in brand staande huizen. zaterdag is er weer een grote brand geweest. toen zag ik een klip van muren, weggereten.

op een hoek; een grote hoek geheel ingestort; een bank; het monument overeind; heb geprobeerd een bus te nemen; maar die zat zo stampvol dat ik ben uitgestapt; in de tweede bus raadde men me aan om maar te gaan lopen. het verkeer zat volledig vast; want straten werden opgeblazen. daarom ben ik met de ondergrondse naar de temple gegaan; en heb daar rondgedoold tussen de desolate resten van mijn oude pleinen: de ingewanden blootgelegd; afgetakeld; de oude bakstenen gebouwen overdekt met wit gruis, het had er

wel iets weg van de opslag van een aannemer. grijs stof en kapotte ramen. mensen die een kijkje kwamen nemen; al die volmaakte gebouwen weggevaagd en vernield.

zondag 26 januari

strijd tegen neerslachtigheid, afwijzing (door harpers van mijn verhalen ellen terry)

vandaag verdreven (hoop ik) door de keuken uitte mesten; door het artikel* (dat mank gaat) naar de ns. te sturen; en door p.h. afte wisselen met twee dagen schrijven aan memoires. Ik zal, dat zweer ik, in deze trog van vertwijfeling niet ten onder gaan. de eenzaamheid is groot. het leven in rodmell is een zeer magere aangelegenheid. het huis is klam. het huis is een rotzooi. maar er is geen keus. de dagen worden nu ook langer. waar ik om verlegen zit is de vertrouwde aansporing. 'jouw leven bestaat, als het mijne, uit ideeën,' heeft desmond me eens gezegd. ik begin een hekel te krijgen aan introspectie: slaap en slapte; mijmeren; lezen; koken; fietsen; 0, en een stevig nogal steenachtig boek – te weten: herbert fisher. dat is mijn recept.

de oorlog zwakt af. zes nachten zonder bombardementen. maar volgens garvin staat de zwaarste slag voor de deur – binnen een week of drie – en iedere man, vrouw, hond, kat en zelfs iedere korenworm moet zich aan zijn wapens en zijn geloof vastklampen enzovoort.

dit is het uur van kou: voor de lichten weer aan gaan. enkele sneeuwvlokken in de tuin. ja, ik

bedacht me dat we leven zonder toekomst. dat maakt het zo vreemd: met de neus tegen een dichte deur gedrukt. en nu moet ik, meteen nieuwe pen, enid jones een brief schrijven.

vrijdag 7 februari

waarom was ik zo neerslachtig? ik weet het niet meer. we zijn naar charlie chaplin geweest. net als de melkmeid vonden we het maar saai. ik heb met enig vuur geschreven. mevrouw thrale' moet voor we naar cambridge gaan af zijn. er staat ons een week met woelig water te wachten.

zondag 16 februari

in het wilde grijze water na de stroomversnellingen van vorige week. het etentje met dadie is me nog het beste bevallen. verlicht en vertrouwelijk. ik heb genoten van de zachte grijze nacht in newnham. we hebben pernel aangetroffen in haar hoge ceremoniële kamer, alles opgepoetst en spectatoriaal. ze was gekleed in zacht rood en zwart. we hebben bij een fel brandend vuur gezeten. eigenaardig oppervlakkig gesprek. ze vertrekt volgend jaar. daarna letchworth – de slaven aan hun machines geketend, en hun getekende, norse gezichten en de machines–de onstuitbare. steeds tot meer in staat zijnde machines die vouwen, persen, plakken en volmaakte boeken spuien. ze plakken stof tegen imitatieleder. onze drukpers staat in een glazen vitrine. geen land om naar te kijken. eindeloze treinreizen. het voedsel karig. geen boter, geen jam. oude echtparen die marmelade en biscuitjes hamsteren. de gesprekken bij

het vuur in de lounge op fluistertoon. twee uur na onze thuiskomst kwam elisabeth bowen aan, en is gisteren vertrokken; en morgen vita; daarna enid; en daarna zal ik misschien weer in hogere sferen geraken. maar voorlopig nog niet.

woolf
woensdag 26 februari

mijn 'hogere sfeer' bestaat vrijwel uitsluitend uit het elisabethaanse toneelstuk. pointz hall. de pageant is af; het toneelstuk - eindelijk 'between the acts', vanochtend.

zondag 8 maart

net terug van l.'s toespraak in brighton. als een buitenlandse stad: de eerste lentedag. vrouwen op stoeltjes. een charmante hoed in een theesalon – mode is steeds weer een lust voor het oog! en de in hun schild gekapselde oude vrouwen, met rouge, opgedofte kadavers, in de theesalon. het dienstertje in geruite katoen. nee: aan introspectie doe ik niet meer. ik houd de zin van henry james voor ogen: observeer voortdurend. zie hoe de oude dag nadert. neem de hebzucht waar. sla je eigen moedeloosheid gade. op die manier

kun je er nog iets mee doen. dat hoop ik tenminste. ik wil deze tijd met alle geweld zo nuttig mogelijk gebruiken. ik zal met vliegend vaandel ten onder gaan. dit grenst nagenoeg aan introspectie, merk ik: maar valt er toch nog net buiten. wat zou je ervan zeggen als je eens een kaartje voor het museum kocht; en er dagelijks heen fietste om de geschiedenis door te nemen. wat zou je ervan zeggen als ik uit elk tijdvak eens een in het oog springend figuur zou uitkiezen om daar omheen te schrijven. bezig blijven is essentieel. en inmiddels merk ik tot mijn genoegen dat het zeven uur is; en dat ik eten moet gaan koken. schelvis en saucijzen. ik geloof waarachtig dat je op schelvis en saucijzen vat kunt krijgen, domweg door ze op te schrijven.

jan joris lamers
w.g.sebald
uit: 'de emigrés' 1992
vertaling: ria van hengel

paul bereyter
'sommige nevelvlekken wist geen oog uit'

in januari 1984 bereikte mij vanuit s. het bericht dat paul bereyter, van wie ik op de lagere school les had gehad, op de avond van 30 december, dus een week na zijn 74ste verjaardag, een eind aan zijn leven had gemaakt door een klein stukje buiten s., daar waar de spoorlijn met een bocht uit het kleine wilgenbosje komt en het open veld bereikt, voor de trein te gaan liggen. het in memoriam in de krant, dat mij tegelijkertijd was toegestuurd, droeg de titel rouw om een geliefde medeburger

en refereerde niet aan het feit dat paul bereyter uit vrije wil of uit een drang tot zelfvernietiging om het leven was gekomen, maar sprak alleen over de verdiensten van de overleden onderwijzman, over de zorg waarmee hij zijn leerlingen had omringd en die veel verder ging dan de plicht voorschreef, over zijn enthousiasme voor de muziek, zijn rijkdom aan ideeën en dergelijke. maar het in memo-riam bevatte ook de niet nader toegelichte opmerking dat het derde rijk paul bereyter had belem-merd in de uitoefening van zijn beroep als onder-wijzer. deze volkomen losstaande en vrijblijvende constatering was er, samen met de drastische wijze van sterven, de oorzaak van dat ik mij de ja-ren daarop in gedachten steeds vaker met paul be-reyter bezighield en uiteindelijk heb geprobeerd om naast de verzameling van mijn eigen zeer dier-bare herinneringen, zijn mij onbekende geschie-denissen uit te zoeken. de navorsingen die ik ver-richtte brachten mij terug naar s., waar ik sinds mijn eindexamen slechts af en toe en met steeds langere tussenpozen was geweest. paul bereyter had, zoals ik weldra ontdekte, in s. tot op het laatst gewoond in een appartementengebouw dat in 1970 was gebouwd op het terrein van de voorma-lige kunst- en handelskwekerij dagobert lerchen-müller, maar had daar slechts zelden vertoefd en was altijd elders geweest, zonder dat men wist waar. deze voortdurende afwezigheid uit de stad en ook zijn vreemde gedrag, dat zich al verschei-dene jaren voor zijn pensionering aftekende en steeds opvallender werd, hadden de reputatie van excentriekeling, die paul bereyter ongeacht zijn vele pedagogische kwaliteiten altijd al aankleefde, bevestigd en de bevolking van s., waartussen paul

bereyter was opgegroeid en met bepaalde onder-brekingen altijd had geleefd, tot de mening ge-bracht dat het wat zijn dood betrof gegaan was zo-als het moest gaan. de weinige gesprekken die ik in s. heb gevoerd met mensen die paul bereyter hadden gekend, waren allesbehalve informatief, en het enige opmerkelijke dat ze opleverden was eigenlijk dat niemand het over paul bereyter of meester bereyter had maar iedereen, man of vrouw, altijd over paul, wat mij de indruk gaf dat hij in de ogen van zijn tijdgenoten nooit echt vol-wassen was geweest. dit herinnerde mij eraan dat wij op school ook altijd over paul spraken, niet ge-ringschattend trouwens, maar meer als over een voorbeeldige oudere broer en alsof hij bij ons hoorde of wij bij hem. zoals mij inmiddels duide-lijk is geworden, was dat echter verbeelding, want paul kende en begreep óns wel, maar geen van ons wist wie hij was en hoe het er bij hem van bin-nen uitzag. daarom heb ik – met grote vertraging – geprobeerd mij in hem te verdiepen, heb ik ge-probeerd mij voor te stellen hoe hij geleefd heeft in dat grote appartement op de bovenste verdie-ping van het oude huis van lerchenmüller dat vroeger op de plaats van het huidige woonblok stond en omgeven was door de keurig ingedeelde groene en kleurige groente- en bloembedden van de kwekerij, waar paul 's middags vaak een handje hielp. ik zag hem liggen op de met schindels ge-dekte veranda, zijn zomerse slaapplaats, zijn ge-zicht overweld door de sterrenlegioenen; ik zag hem schaatsen in de winter, alleen op de visvijver van moosbach, en ik zag hem languit op de rails liggen. hij had, zo stelde ik mij voor, zijn bril afge-zet en naast hem in het steenslag gelegd. de

glanzende stalen linten, de bielzen, het dennenbosje bij het bergpad van altstädten en de hem zo vertrouwde boog van het gebergte waren voor zijn bijziende ogen vervaagd en uitgewist in de schemering. ten slotte, toen het bonzende geluid naderde, zag hij alleen nog maar een donker grijs, maar daar middenin, messcherp, het sneeuw witte nabeeld van de kratzer, de trettach en de himmelsschrofen. dergelijke pogingen om het mij voor de geest te halen brachten mij echter, zoals ik moest bekennen, niet dicht bij paul, hoogstens voor een ogenblik, wanneer het gevoel buiten zijn oevers trad, iets wat ik ontoelaatbaar vind en ter vermijding waarvan ik nu heb opgeschreven wat ik van paul bereyter weet en in de loop van mijn naspeuringen over hem heb kunnen achterhalen. in december 1952 verhuisden wij van het dorp w. naar de kleine stad s., 19 kilometer verderop. tijdens de rit keek ik vanuit de cabine van de wijnrode verhuishwagen van bus- en verhuisonderne- ming alpenvogel ingespannen naar de eindeloze rijen bomen langs de weg die, bedekt met een dikke laag rijp, voor ons opdoemden uit de lichtloze ochtendnevel. deze rit heb ik, hoewel hij hoogstens een uur geduurd zal hebben, ervaren als een reis om de halve wereld. toen we ten slotte over de achbrug s. binnenreden, dat toen nog helemaal geen echte stad was maar slechts een beter soort marktdorp met misschien negenduizend inwoners, was ik vervuld van het overduidelijke gevoel dat hier voor ons een nieuw, bewogen grootstedelijk leven zou beginnen, waarvan ik de onmiskenbare tekenen meende te zien in de blauw geëmailleerde straatnaambordjes, de reusachtige klok voor het oude stationsgebouw en de voor

mijn begrippen geweldig imposante façade van hotel wittelsbacher hof. maar ik vond het vooral veelbelovend dat de huizenrijen hier en daar waren onderbroken door puinhopen, want sinds ik een keer in münchen was geweest, was er voor mij niets zo ondubbelzinnig met het woord stad verbonden als ruïnes, brandmuren en venstergaten waardoor je de kale lucht kon zien.

op de middag van onze aankomst sloeg het weer plotseling om. er stak een zware sneeuwstorm op, die de hele verdere dag duurde en pas 's nachts overging in een gelijkmatig en stil sneeuwen. toen ik de volgende morgen voor het eerst in s. naar school ging, lag er al zoveel sneeuw dat ik van louter verbazing in een soort zondagse stemming geraakte. de klas waar ik in kwam was de derde, en paul bereyter stond ervoor. in mijn donkergroene trui met het springende hert stond ik voor de eenenvijftig leeftijdgenoten die mij met de grootst mogelijke nieuwsgierigheid aanstaarden, en ik hoorde paul als van heel ver zeggen dat ik precies op tijd was gekomen, want gisteren had hij de sage van de hertensprong verteld en nu kon hij het patroon van een hertensprong van mijn hertensprongtrui op het bord overnemen. hij vroeg me mijn trui uit te trekken en ondertussen naast fritz binswanger op de achterste bank te gaan zitten, terwijl hij ons aan de hand van het hertensprongpatroon zou laten zien hoe je een voorstelling kunt ontleden in, respectievelijk samenstellen uit, louter kleine elementen – kruisjes, vierkantjes of punten. al gauw zat ik naast fritz over mijn schoolschrift gebogen en tekende ik het springende hert van het bord over op mijn ruitjespapier. ook fritz, die voor de tweede keer in de

derde klas zat zoals ik al gauw ontdekte, deed zichtbaar zijn best op zijn werk, maar bij hem ging het oneindig langzaam. zelfs toen de treuzelaars allang klaar waren, had hij niet veel meer dan een dozijn kruisjes op zijn blad staan. nadat we een stilzwijgende blik hadden gewisseld, maakte ik vlug zijn fragmentarische werk af, zoals ik gedurende de bijna twee jaar dat wij vanaf die dag nog naast elkaar zaten, een groot gedeelte van zijn reken-, schrijf- en tekenwerk deed, wat vooral daarom zo gemakkelijk en als het ware naadloos uitvoerbaar was omdat fritz en ik precies hetzelfde en, zoals paul herhaaldelijk hoofdschuddend opmerkte, onverbeterlijk slordige handschrift hadden, met het enige verschil dat fritz niet snel en ik niet langzaam kon schrijven. paul had geen bezwaar tegen onze samenwerking; integendeel, hij hing ter verdere aanmoediging het half met aarde gevulde glazen meikeverkastje met zijn bruine raamwerk aan de muur naast onze bank; daarin waren behalve een meikeverpaartje waar in sütterlinletters *melolontha vulgaris* bij geschreven stond, onder de aarde een legsel, een pop en een engerling te zien, en in het bovenste gedeelte een kruipende, een vliegende en een appelblad etende kever. dit kastje met zijn mysterieuze meikevermetamorfose inspireerde fritz en mij vroeg in de zomer om ons zeer intensief bezig te houden met het gehele meikeverwezen, wat culmineerde in anatomisch onderzoek en uiteindelijk in het koken en opeten van een gezeefde meikeversoep. overigens had fritz, die deel uitmaakte van een veelkoppige daglonersfamilie uit schwarzenbach en voorzover men wist geen echte vader had, voor niets zoveel belangstelling als voor alles wat te

maken had met levensmiddelen en het bereiden en consumeren daarvan. elke dag weidde hij uit over de kwaliteit van het door mij meegebrachte en met hem gedeelde lunchpakket, en bij het naar huis gaan bleven wij altijd staan voor de etalage van delicatessenzaak turra of voor die van zuidvruchtenhal einsiedler, waarin een diepgroen forellenaquarium vol luchtbellen de belangrijkste trekpleister was. op een keer, we stonden al een hele tijd voor de hal van einsiedler, waar op deze septembermiddag een weldadige koelte uit het schaduwrijke binnenste woei, verscheen de oude einsiedler op de drempel en hij gaf ons allebei een keizerpeer, een waar wonder, niet alleen vanwege die heerlijke zeldzaamheden, maar vooral omdat einsiedler overal bekendstond om zijn choleriche temperament en niets sterker verafschuwde dan het bedienen van de spaarzame klanten die hem nog restten. het was bij het opeten van de keizerpeer dat fritz mij meedeelde dat hij kok wilde worden, en kok is hij dan ook geworden, en wel, zoals zonder meer gezegd kan worden, een kok van wereldfaam, die na in grand hotel dolder in zürich en in victoria jungfrau in interlaken zijn kookkunst tot op het hoogste niveau te hebben geperfectioneerd, in new york evenzeer gevraagd was als in madrid of londen. in de londense tijd van fritz zijn wij elkaar ook weer tegengekomen, op een april morgen van het jaar 1984 in de leeszaal van het british museum, waar ik de geschiedenis van de alaska-expeditie van bering onderzocht, terwijl fritz franse kookboeken uit de achttiende eeuw bestudeerde. wij zaten, zoals het toeval wilde, slechts door een gangpad gescheiden naast elkaar, en toen we op een gegeven

moment tegelijk van ons werk opkeken, herkennen we elkaar onmiddellijk ondanks de inmiddels verlopen kwart eeuw. in de cafetaria vertelden wij elkaar vervolgens ons verhaal en we praatten ook lang over paul, van wie het fritz vooral was bijgebleven dat hij hem niet één keer iets had zien eten.

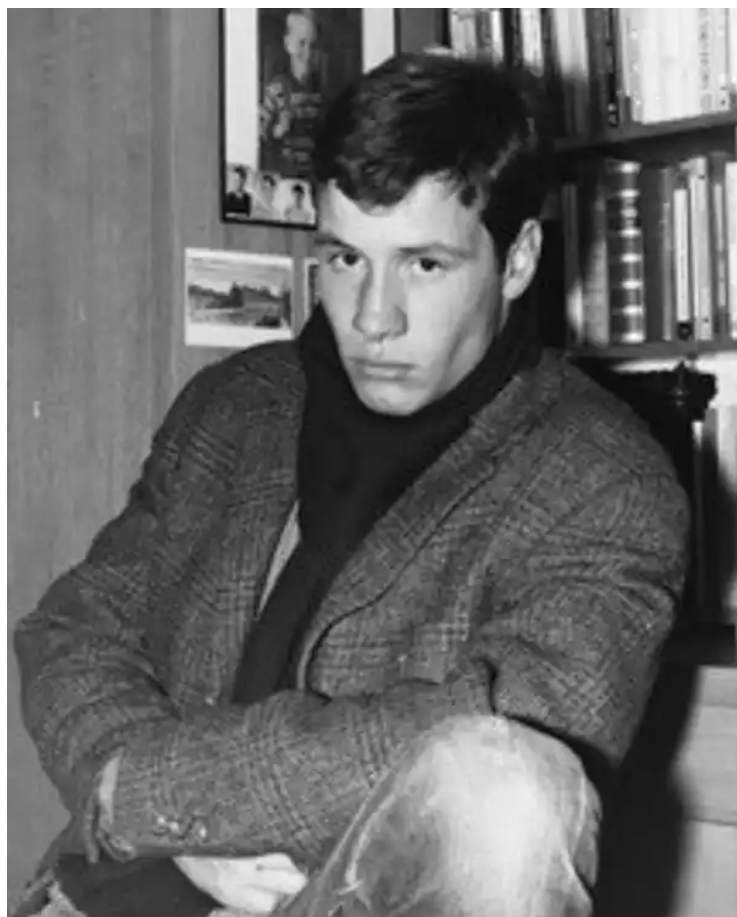
in ons klaslokaal, waarvan wij de plattegrond op schaal in ons schrift moesten tekenen, stonden in drie rijen 26 banken, die aan de geoliede planken vloer waren vastgeschroefd. vanaf de verhoogde lessenaar van de onderwijzer, waarachter het crucifix met het palmblad aan de muur hing, kon je op de hoofden van de leerlingen neerkijken, maar paul zat, als ik me niet helemaal vergis, nooit op die verhoogde plaats. als hij niet bij het bord stond of bij de gebarsten wasdoeken wereldkaart, dan liep hij tussen de banken door of hij leunde met zijn armen over elkaar tegen de kast met schoolbenodigdheden naast de groene tegelkachel. maar zijn lievelingsplaats was bij een van de zuidramen die in diepe muurnissen waren aangebracht; daarachter zag je de takken van de oude appelboomgaard van jeneverstokerij frey, waar spreuwenkasten op hoge houten stokken bovenuit staken en zich aftekenden tegen de hemel, die in de verte werd begrensd door de rij pieken van de bijna het hele schooljaar door sneeuw witte lechtaler alpen. pauls voorganger, de vanwege zijn onverbiddelijke regime gevreesde meester hormayr, bij wie overtreders urenlang op scherpe houtblokken moesten knielen, had de ramen voor de helft wit laten kalken zodat de kinderen niet naar buiten konden kijken. de eerste ambtelijke daad die paul na zijn aanstelling in 1946

verrichtte, was dat hij die verf er eigenhandig met een scheermesje moeizaam weer afkrabde, wat eigenlijk niet eens zo dringend was geweest omdat paul hoe dan ook de gewoonte had om de ramen, zelfs bij slecht weer, ja, zelfs in de winter bij strenge kou, wagenwijd open te zetten, omdat hij er vast van overtuigd was dat zuurstofgebrek het menselijk denkvermogen negatief beïnvloedde. bij voorkeur stond hij dus tijdens het lesgeven in een van de voorste raamnissen, half naar de klas, half naar buiten gewend; vanuit deze perifere positie, zijn gezicht meestal licht opgeheven, zijn brillenglazen blinkend in het zonlicht, praatte hij tegen ons. hij sprak in fraai geordende zinnen zonder enig accent, maar met een lichte spraak- of klankafwijking, op de een of andere manier niet met het strottenhoofd maar vanuit het hartgebied, waardoor je soms de indruk had dat alles in zijn binnenste door een uurwerk werd aangedreven en dat de hele paul een kunstmatige, uit deeltjes van blik en andere metalen samengestelde persoon was, die door de geringste storing voorgoed van slag kon raken.

inderdaad werd hij heel vaak wanhopig van onze traagheid van begrip. dan greep hij met zijn linkerhand in zijn haar, zodat dat als een dramatisch accent omhoog stond.

hij haalde daarbij ook niet zelden zijn zakdoek tevoorschijn en beet daarop, van woede over onze naar hij misschien niet ten onrechte meende, opzettelijke domheid. na dergelijke uitbarstingen zette hij regelmatig zijn bril af en dan bleef hij blind en weerloos midden in de klas staan, blies op de brillenglazen en maakte die zo vol overgave

schoon dat het was alsof hij blij was ons een poosje niet te hoeven zien.

sebald

tjeerd bischoff

bob den uijl

uit: 'er kon niets verkeerd gaan' 1988

een onterecht gewonnen schaakpartij

gezamenlijk zitten we in de trein uit berlijn, waar een conferentie op hoog niveau alsmede een lezing van een achttal nederlandse dichters en dichters-teressen heeft plaatsgevonden, een onderneming waar ik was ingevoegd als pressebeobachter, terwijl ik, omdat cees buddingh' te elfder ure door een griep was overvallen, tevens diens taak als reis-leiter had moeten overnemen – zeker geen si-secure omdat bij de heenreis niet op bahnhof zoo

maar op bahnhof wannsee moest worden uitge-
stapt, een feit dat ik voor me had gehouden omdat ik vind dat een reis-leiter dingen dient te weten die de anderen niet weten, anders ben je geen echte reis-leiter. helaas bemerkte ik pas dat we in bahnhof wannsee waren gearriveerd toen de trein daar al enige minuten had stilgestaan, zodat ik het door de hele trein verspreide literaire gezelschap in paniek achter allerlei glazen en borden vandaan moest rukken, waardoor wij als een stelletje onge-
regeld uit verschillende deuren en ramen kwamen tuimelen. dit wekte begrijpelijkerwijs verbazing bij het berlijnse ontvangstcomité, een verbazing die tot grote hoogte werd aangewakkerd toen ju-les deelder met luide stern aanhoudend de kreet bahnhof wahnsinn over de perrons liet schallen.

op de terugreis nodig ik de duitse schrijver günter grass, die met ons mee terug reist, beleefd uit tot een schaakpartij, waarin hij toestemt. g. grass wit -
den uyl zwart: (1) e4, e5, (2) pf3, pc6, (3) lbs, pf6, (4) 00, en dan zie ik ineens die witte pion op e4 geheel ongedekt staan. weliswaar vermoed ik in dit feit een lage list en had ik me bij voorkeur een andere opening gedacht (zoals altijd trouwens, mijn openingen zijn van een treurig gehalte), en die witte looper op b5 bevalt me ook niet, die had ik liever eerst weggewerkt, maar allez, voor een pion voorsprong offer ik graag wat van mijn ont-
wikkeling, dus pe4: dan maar. (5) ter! – daar heb je het addertje in het gras. gedwongen zet ik mijn paard terug naar f6, maar zit nu wel opgescheept met een dreigende toren op de e-lijn en mijn e-
pion raak ik ook kwijt. de heer grass slaat gerouti-
neerd: (6) pe5: – en dat paard mag ik niet

terugslaan, dan krijg ik toren es: en gelijk schaak voor de broek. daar kaap ik allemaal niets voor, eerst moet mijn koning worden afgedekt anders ben ik mijn paard op c6 kwijt, dus fluks mijn looper naar e7. (7) d4 – hij wil dat paard daar handhaven; nu, hij doet maar, allereerst moet ik rokeren, anders wordt het donderen: 00. (8) pc}, - hij haalt versterking en dat geeft mij de tijd de looper op b5 aan te vallen met a6. (9) lc4 - zo, die is weg. het witte paard op e5 kan en wil ik nu nemen, maar hoe slaat hij terug, met toren of pion? lang denk ik na - ik moet toch eens wat boeken over openingen gaan bestuderen – en besluit dat hij met zijn toren zal terugslaan.

ik neem het witte paard met pe5:, maar blijf foutief te hebben geredeneerd, want günter slaat, terwijl er een onheilspellend gebrom onder zijn snor uitkomt, met (10) pion de:. ellende natuurlijk, mijn paard moet weg naar de enige mogelijke plek g4, terwijl ik ook nog eens een witte pion vlak voor m'n stelling heb staan. mijn paard op g4 zal hij waarschijnlijk niet met zijn dame nemen want dan zet ik snel d6, en zijn looper op c4 is reddeloos door de bedreiging van zijn dame door mijn looper op c8 - goed, pg4 dan maar. (11) brengt me h3 – natuurlijk, maar niets aan de hand, ik kan mijn paard nu op h6 in veiligheid brengen. bij nader inzien is dat verre van verstandig. dat paard wordt dan natuurlijk geslagen door de looper op c1. sla ik terug, dan snelt de witte dame naar g4 met schaak en een open koningsvleugel. sla ik niet terug, dan kan ik het wel opgeven. nee, ik zal fz moeten slaan, en al peinzend zie ik dat het allemaal zo'n vaart niet hoeft te lopen: pxfz. (12) kxfz, en nu kan ik hem schaak geven met lc5! nu komt het erop

aan: verschuift hij zijn koning of zet hij zijn looper ervoor.

druk redeneert günter met jan kal, de dichter die in de plaats is gekomen voor de twee ribben gebroken hebbende gerrit kouwenaar. dichten schijnt een ongezond beroep te zijn, want naast de grieperige buddingh' en een door een val in zijn badkamer gebllesseerde kouwenaar (in geheel nuchtere toestand, en dat is het criterium, met een stevige neut in zijn bloedsomloop was hem dit nooit overkomen; is hij niet ooit volkomen spiffed in het brusselse koninklijk paleis van een marmere trap gestort zonder daarbij ook maar het geringste letsel op te 10open?) is ook de in ons gezelschap vertoevende arbeidersdichter wim de vries minder valide door een slijmzakje in zijn knie. jan en günter zien hopelijk niet de dreiging van mijn dame naar h4, schaak, waarna ik de witte looper op c4 kán slaan. nauwkeurig analyseren zij de stelling en komen tot de voor mij onbegrijpelijke overtuiging dat alles beter is dan de koning te verplaatsen. (13) le3, dh4 en schaak. (14) g;, dxc4! zo, dat lucht op, een looper terug voor mijn paard en tegelijk beter ontwikkeld.

günter geeft openlijk uiting aan zijn twijfel dat ik dit alles van tevoren zou hebben uitgedacht, maar jan kal kijkt me met enig ontzag aan, en dat weerhoudt me ervan ons gezelschap weer eens te vertellen welke merkwaardige handelingen jan in oostberlijn heeft gepleegd, handelingen die ik ook hier niet zal onthullen want ik ben niet iemand die dichters in diskrediet zal brengen, maar

godallemachtig, wat een merkwaardige handelingen waren dat.

den uyl
margijn bosch
george orwell
uit: 'dagboeken 1931 -1949
vertaling: 'nelleke van maaren'

30.3.48.

wanneer je een ernstige ziekte aanval hebt of herstellende bent van een ernstige ziekte aanval, staakt je brein alle werk & ben je alleen in staat tot strips, gemakkelijke kruiswoordpuzzels enz. maar wanneer het om een lange ziekte gaat en je zwak bent & geen trek hebt, maar niet werkelijk koortsig bent of pijn hebt, heb je de indruk dat je hersens volkomen normaal functioneren. je gedachten zijn even actief als altijd, je bent geïnteresseerd in dezelfde dingen, je lijkt in staat om normaal te praten & je kunt alles lezen wat je anders ook zou lezen. alleen wanneer je probeert te schrijven, al is het maar het meest eenvoudige & stomste krantenartikel, beseft je dat in je hoofd een verslechtering heeft plaatsgevonden. in het begin is het onmogelijk om wat dan ook op papier te krijgen. je

gedachten gaan naar elk denkbaar onderwerp behalve dat waarover je probeert te schrijven & zelfs de lichamelijke inspanning van het schrijven is ondraaglijk vermoeiend. daarna raak je misschien langzaam in staat om een beetje te schrijven, maar wat je ook schrijft, zodra het op papier staat, blijkt het stompzinnig & voor de hand liggend. je beheerst de taal niet, of liever gezegd, je kunt niets anders bedenken dan vlakke, voor de hand liggende uitdrukkingen: een levendige, goede zin valt je nooit in. en zelfs als je je geleidelijk aan de gewoonte van het schrijven weer eigen weet te maken, lijkt je niet in staat om een continuïteit te handhaven. van tijd tot tijd krijg je wellicht een redelijk goede zin op papier, maar het is buitengewoon moeilijk om opeenvolgende zinnen te laten klinken alsof ze iets met elkaar te maken hebben. de reden is dat je je niet langer dan een paar seconden kunt concentreren & je zelfs niet kunt herinneren wat je een ogenblik geleden hebt gezegd. het opvallendste bij dit alles is de tegenstelling tussen de ogenschijnlijke normaliteit van je geest & de hulpeloosheid ervan als je tracht iets op papier te zetten. als je het denkt, lijken je gedachten precies hetzelfde als je gedachten op elk ander moment, maar zodra ze worden gereduceerd in een zekere orde, blijken het altijd slecht verwoordde platitudes. wat ik zou willen weten, is of er voldoende bekend is over de plek waar hersenfuncties zich bevinden om dit soort dingen te verklaren. het zou vanzelfsprekend genoeg lijken als de uitwerking van een ziekte eenvoudigweg was dat je ophield met denken, maar dat is niet wat er gebeurt. wat er gebeurt, is dat je geest even actief is als gewoonlijk, misschien zelfs wel actiever,

maar altijd zonder doel. je kunt woorden gebruiken, maar altijd ongeschikte woorden & je kunt ideeën hebben, maar je kunt ze niet samenvoegen. als mentale activiteit wordt bepaald, bijvoorbeeld door de toevoer van bloed naar de hersenen, lijkt het alsof er, wanneer je ziek bent, voldoende bloed is om de gebieden die stompzinnige gedachten produceren te voeden, maar niet die welke intelligente gedachten voortbrengen.

21.5.48. 9.45.

's morgens [hairmyres hospital]. de volgende geluiden zijn nu gelijktijdig te horen. een radio. een grammofoon. stofzuiger die soms uit, soms aan staat. verpleger die nu en dan zingt. hamerlawaai van buiten. gebruikelijke geluid van laarzen & karren, fluiten, kreten van kraaien & meeuwen, gekakel van kippen in de verte, lopende kranen, deuren die open & dicht gaan, nu en dan hoesten.

dingen die in je jeugd niet als onderdeel van de middelbare leeftijd te voorzien zijn: voortdurend zwak en vermoeid gevoel in de benen, pijnlijke knieën. stijfheid uitlopend in pijn in de onderrug, uitstralend naar de lendenen. pijnlijk tandvlees. borst vrijwel altijd min of meer beklemd. 's morgens een gevoel alsof je bijna niet in staat bent rechtop te staan. een gevoel van kou wanneer de zon niet schijnt. lucht in de maag (wat het moeilijk maakt te denken). altijd tranende ogen.

zo pijnlijk als een druivenpit onder een kunstgebit
zo rumoerig als een muis in een pak macaroni zo
arrogant als een visboer

31.7.48.

ik heropen dit dagboek na zeven maanden afwezigheid in het [hairmyres] ziekenhuis. hier teruggekeerd op 28.7.48. weer op het moment buitengewoon warm & droog, geen wind. de haver staat heel kort op de halm, waarschijnlijk door de droogte in het voorjaar. hooi grotendeels gemaaid & in hopen. rozen, papavers, anjers en goudbloemen in volle bloei, nog een paar bloemen aan de lupines, scheefbloemen vrijwel voorbij, clarkia begint net. de bessenstruiken hebben het niet erg goed gedaan, maar de frambozen wel, & ik ga de meeste verplanten. bomen betrekkelijk goed. veel appels aan sommige van de bomen uit 1946, maar ze zijn niet veel gegroeid. aardbeien buitengewoon goed. avril zegt dat ze ongeveer 9 kilo hebben gehad (50 planten) & er komen er nog meer, al zijn ze nu natuurlijk kleiner. eerste erwtenoogst bijna klaar om te plukken. slakroppen goed, koolraap ook, snijbonen niet. wat het hier nooit lijkt te doen (lijkt te mislukken) is alles van de uienfamilie. twee groepen kuikens, 5 van 10 weken & 10 van 6 weken, rir x leghorn, goede kuikens en heel gelijk van grootte. varken geboren in maart, een heel goed exemplaar. is bijna helemaal met aardappels & melk grootgebracht, de jonge kuikens met havermout & melk. beide koeien geven nog melk. de eerste (rosie) kalfde in februari en wordt geacht nu weer drachtig te zijn (van de highland-stier). gras staat er behoorlijk bij & de distels zijn niet zo erg als vroeger zal de komende tijd niet veel in de tuin kunnen doen behalve wat heel lichte klussen als snoeien. het visen is prima geweest. onlangs vingen ze 3

op een nacht 80 vissen & ook 8 kreeften in een week. lampen in slechte staat & hebben nieuwe onderdelen nodig. veel gereedschap is kwijt.

bestellen: hoezen en verdamperen voor tillylampen, hamer, leertjes (voor kranen), stop voor was-tafel, lampenglazen

1.8.48.

klein beetje regen gisteravond & vannacht. vandaag bewolkt & koeler. zee als een loden plaat. muggen heel erg.

2.8.48.

mooi, maar niet erg warm vandaag. vanavond mist en regen. kalme zee. april is gisteren aan een nieuwe fles butagas begonnen. bob vandaag naar tarbert gebracht. komt de eerste week van oktober terug. butagas bestellen. broccoliplanten bestellen.

3.8.48.

vannacht wat regen. vandaag heel stil, bewolkt, vrij warm, maar kil na 8 uur 's avonds. zee heel glad & de weerslijn van de vuurtoren zichtbaar (wordt verondersteld een voorteken van regen te zijn). een van de rir-hennen is ziek – kam goed van kleur & ze eet goed, maar poten lijken gedeeltelijk verlamd.

17.8.48.

's morgens bewolkt, 's middags wat zon. vanochtend heel grote kreeft (4 pond) gevangen. de butagasfles is leeg. moet hebben gelekt.

19.8.48.

prachtige zonnige dag met een zwakke bries. zee vrij kalm. bill & r. hebben een kleine hooimijt gemaakt en met zeil bedekt. nog maar één 'hooi-hoop moet worden binnengebracht. het varken wordt nu buiten het hek gezet, maar hij gaat nog niet ver het veld op. nog wat in de border gewied. de spiritus is bijna op. bestellen: narcisbol-len.. krokussen.. scilla. pioenrozen, kweeperstruiken [doorgestreept], lupines, herfstasters, 50 kg leem, floxen

23.8.48.

verschrikkelijke dag. loeiende wind uit alle richtingen. 's morgens zonnig, geselende regenbuien 's middags. de tent is ingestort. wat appels afgewaaid. zee ruw, veel witte koppen. b. & r. zijn erin geslaagd de schapen in de kleine ijzeren tank voor regenwater te dompelen. tegen de avond ging de wind wat liggen. paraffine bestellen.

26.8.48.

mooie, stille, zonnige dag. bill is bezig parallel aan de grond draden te spannen om de korenschoven tegenaan te zetten in plaats van er stokken in te steken. nieuwe spiritus is gekomen, d.w.z. 4 1/2 liter, maar we hebben ook een fles van m'kechnie gekregen, zodat we nu 5 1/2 liter beschikbaar hebben. nb: opletten hoelang we ermee doen. de zaaddozen verwijderd van de muurbloemen die we in de grond laten staan. mensen kweken ze altijd als tweejarige planten, maar volgens mij zijn het in feite vaste planten & bloeien ze na het

eerste jaar nog een keer behoorlijk goed. april heeft het gras gemaaid. zeil bestellen.

6.11.48.

mooie, stille dag zonder wind, warm in de zon, koud erbuiten. kalme zee. april en i. [m'kechnie] hebben ongeveer 100 tulpen geplant. a. is begonnen de border onder het raam op te ruimen. voelde me vanmiddag en vanavond heel beroerd, ongetwijfeld omdat ik buiten ben geweest.

16.11.48.

een paar dagen niet in mijn dagboek geschreven. de afgelopen twee dagen nat en winderig, daarvoor stil & bewolkt. niet koud. zeevang vandaag vrij zwaar. april is klaar met de border onder het raam & heeft de vergeet-mij-nietjes herplant. varken liep moeilijk & wilde op een dag zelfs geen eten. nu beter, maar loopt nog wat moeizaam. waarschijnlijk reumatiek, door de vochtige stal. hij is tijdelijk naar de garage verhuisd. bill heeft jicht. de jonge hennen (van mei) zien eruit of ze aan leggen toe zijn, maar zijn nog niet begonnen. nb: petroleum en spiritus bestellen.

29.11.48.

stille, bewolkte dag, niet koud. minder kalme zee. bobbie is vandaag teruggebracht. nogal onverzorgd, maar lijkt in betrekkelijk goede conditie. een ei met dubbele dooier vandaag, blijkbaar van een van de jonge hennen.

5.12.48.

vannacht harde wind opgestoken. vandaag bijna onafgebroken regen & harde wind. ruwe zee. voel

me heel beroerd. butagasfles bijna op. (begonnen op 29.10.48, dus voldoende voor vijf weken.) nieuwe fles aangesloten.

orwell

19.12.48.

voelde me niet goed genoeg om in het dagboek te schrijven. het weer is grotendeels heel stil en bewolkt geweest, niet koud, soms de hele dag bijna schemerig. een of twee keer hevige wind, maar weinig regen. een scilla probeert te bloeien. bill zegt dat het gras de afgelopen twee weken ook is gegroeid. gans (voor kerstmis) is vandaag gekomen. ook een jonge wilde geit (een vrouwtje). varken woog na verwijdering van de kop en poten 100 kilo (leeftijd ongeveer 9 maanden).

nieuw vat petroleum begonnen. we zijn ongeveer 45 liter schuldig aan anderen, dus in feite beschikken we maar over 135 liter. nb: bijna onmiddellijk meer bestellen. butagasfles begon gisteren op te raken. er moet een lek zijn, waarschijnlijk in de aansluiting, nieuwe fles begonnen (nb: we hebben er maar 1 deze keer).

24.12.48.

023

de afgelopen twee nachten zware nachtvorst. overdag zonnig & stil, kalme zee.
avril is ontzettend verkouden. de gans voor kerstmis verdween en werd toen zwemmend in de zee rond de ankerplaats gevonden, zo'n 1,5 km van ons eigen strand.

volgens bill moet hij rond de rots gezwommen zijn. hij moest hem in een roeiboot volgen & doodschieten. gewicht met ingewanden en veren bijna 5 kg. overal komen sneeuwkllokjes op. een paar tulpen boven de grond. enkele muurbloemen proberen nog te bloeien.

florian diepenbrock
nachoem m. wijnberg
uit: 'hoe het werkt' 2003
hoe het werkt

..
in poëzie hoeft niet elk hoe verder
uitgeschreven, uitgevoerd te worden, en zelfs een leegte
verschilt van een leegte in wat de laatste richting was
voordat ze leeg werden (de leegte waarvan tijd de laatste richting was
is voor muziek). ik kan zeggen dat wat werkt
de optelsom van alle mogelijke wegen daarheen is, waaruit genoeg wegen af te leiden zijn
om een gedicht op te delen en uit elkaar te halen en weer in elkaar te zetten,
als om meer zeker te zijn dat het straks nog werkt,
maar ik wil enkel meer kunnen zeggen
over hoe het werkt.

zoals vergelijkingen die het één hetzelfde laten zijn als het andere, niet bijna, in ieder geval een tijdlang goed werken voor wat er is,
zo werkt poëzie voor bijna met of zonder elkaar zijn en wat ik kan zeggen over vergelijkingen die het één hetzelfde
laten zijn als het andere werkt nog goed genoeg om te zeggen hoe poëzie werkt. wat er is kan afgebeeld worden

door elke kunst (die ook deel uitmaakt van wat er is) en poëzie zegt ook hoe dít werkt en muziek verdedigt het ei'

avondovereenkomst

..
elke kunst heeft avonden
om niet meer dichtbij aan een andere te komen, en poëzie doet dat bijna elke avond met poëzie zelf
(laat het toneelstuk in het toneelstuk maar zitten, vanavond).
welke kunst laat het makkelijkst binnen wat geen uitnodiging kan laten zien, maar toch voor de ingang staat? de kunst die het meest een andere wil zijn?
..
welke vorm wil het meest een andere vorm zijn,
welke toon, enzovoort, alsof veranderen is om meer plaats te geven aan wie laat aankomt?
op een avond van niet weten of ik aankom voordat het te veel avond is
is het tijd voor de meest algemene overeenkomst, dat elke kunst

zo veel als mogelijk laat verwachten,
zoals in een theater in een plaats waar verder 's
avonds weinig gebeurt
tegen te komen
van wie ik weet dat die naar elke
eerste voorstelling gaat.'

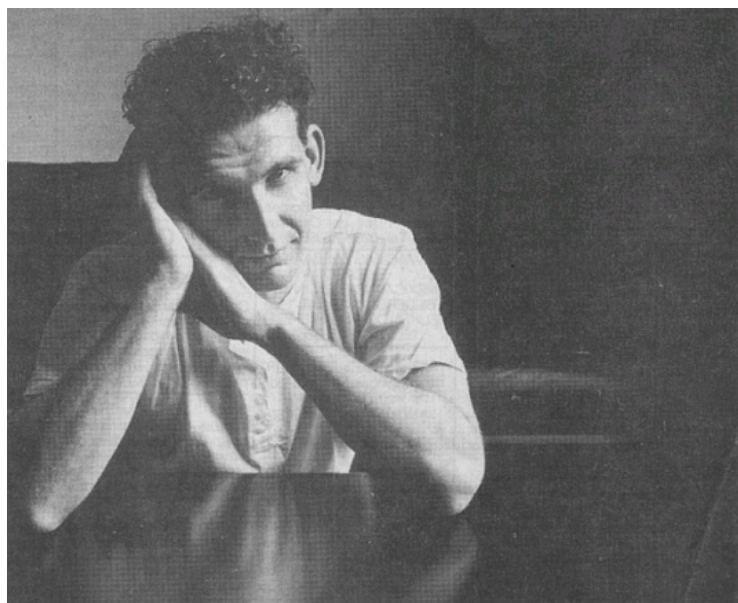
uit muziek en naar muziek terug

..
zoals wanneer ik weet
dat woorden op muziek waren,
maar de muziek is er niet meer
of voor één zoals ik is
die geen achtergrond meer.
kunnen kan ik niet (hebben heb ik niet),
zoals herhalen,
zoals daarom gevraagd,
is het makkelijkste ritme?
ik zeg dat ik niet genoeg tijd heb
om te leren hoe, zoals wanneer ik hoor dat ik mu-
ziek moet maken,
en ik hoor dat ik kan doen alsof ik iets nog eens
wil natellen

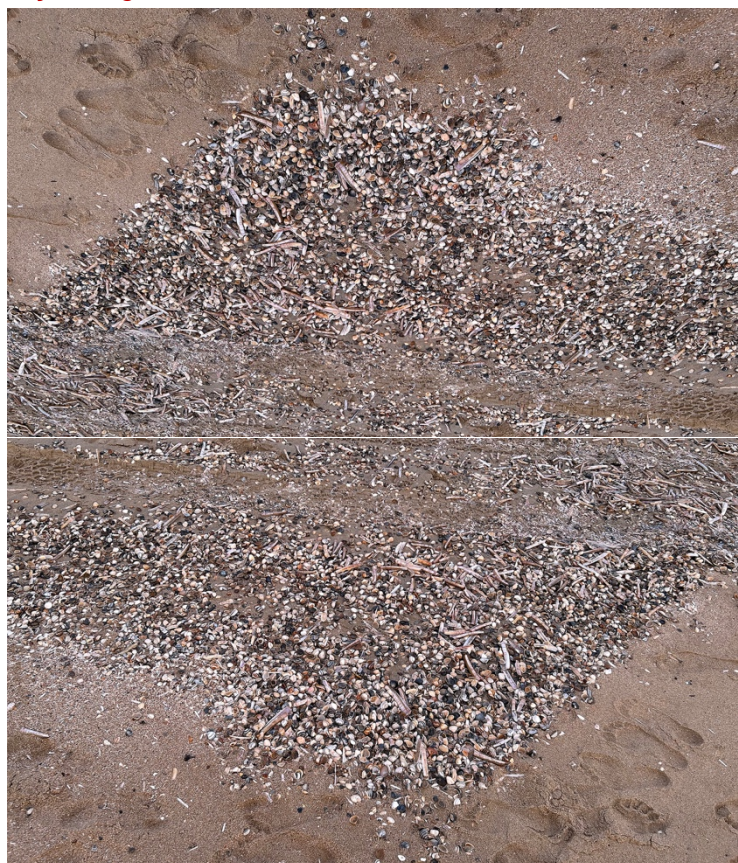
(wat wil die muziek dat ik doe?) schrijven als om
de woorden die ik schrijf
op dezelfde muziek te kunnen zeggen,
ook als niemand meer weet welke woorden
daarop stonden
of hoe ze te zeggen.

..
(zoals wanneer muziek mij enkel iets langer laat
doorgaan
zoals muziek die mij zegt:
zonder dit waar je niet eens naar luistert

zou je niet naar deze woorden kunnen kijken om
ze te lezen.)'

wijnberg

colofon:

open kunstenaarsvereniging 'de (eerste) repu-
bliek' (sinds 1992) en 'de balie' (sinds 1982)

inlichtingen o.a.bij:

<https://debalie.nl/> <https://www.discordia.nl/>

<https://www.stan.be/> <https://barreland.nl/>

<https://deroovers.be/> <https://theatertroep.nl/> -

correspondentie: riserv@gmail.com

--deze keer met: miranda prein, matthias de koning, merel de groot, wim van der grijn, margijn bosch, florian diepenbrock, vincent vandenbergh, maureen teeuwen, jan joris lamers, &&